

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2026-01/066-074>

УДК (UDC) 94 (477) 911.3 : 32 «1919-1991»

ANTI-RELIGIOUS PROPAGANDA IN THE SOVIET PRESS OF THE NORTHERN LEFT BANK UKRAINE IN 1920-25

Oleksii Mozghovyi*

Abstract

The article analyzes anti-religious propaganda in the periodical press of the Northern Left Bank Ukraine in 1920-25. Particular attention is paid to the evolution of communist propaganda on this issue, the change in the views of the party press, and the transition of anti-religious propaganda from the practical plane to more abstract ideological rhetoric. It has been established that anti-religious propaganda in the periodical press of the Northern Left Bank Ukraine in 1920-25 was varied in nature and evolved over time. During 1920-25, anti-religious propaganda in the communist press of the Northern Left Bank Ukraine went from a practical focus, namely criticism of the church due to the desire to remove church values in favor of the state, to criticism of the fundamental principles of religion and its basic dogmas from the standpoint of communist ideology.

The purpose is to study and analyze anti-religious propaganda present in the Soviet press of 1920-25 in the territory of the Northern Left Bank Ukraine.

The scientific novelty lies in the fact that, based on the analysis of historical sources, namely the Soviet periodical press of the period 1920-25, which was printed in the territory of modern Poltava, Sumy, and Chernihiv regions, an analysis of anti-religious propaganda as an integral part of the Soviet ideological doctrine of that time was carried out. The main approaches of Soviet propaganda to the issue of the church and religion and their role in the new Soviet society were analyzed. The evolution of the Soviet press's views on the religious issue and the change in the main propaganda attitudes were traced.

Conclusion. The analysis revealed that anti-religious propaganda was quite actively represented in the Soviet press of 1920-25. However, it varied in nature and served different purposes in different years. Between 1920 and 1922, propaganda directed against the church was only part of a state propaganda campaign to encourage the population to donate material goods to fill the budget. In this regard, the church was criticized for its unwillingness to give material wealth to the Soviet authorities. Then, starting in 1923, the local party press of the Northern Left Bank Ukraine began to criticize religion and the church from the standpoint of Marxist-Leninist ideology and to question the basic dogmas of the church.

Keywords: propaganda, USSR, Marxism, Leninism, religion, church, press

---

* Postgraduate student, Department of History, Jurisprudence and Teaching Methods Educational and Scientific, Institute of Philology and History, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine. E-mail: alexmozghovyi@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2883-9460>

АНТИРЕЛІГІЙНА ПРОПАГАНДА В РАДЯНСЬКІЙ ПРЕСІ ПІВНІЧНОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ 1920–25 РОКІВ

Олексій Мозговий*

Анотація

В статті здійснюється аналіз антирелігійної пропаганди в періодичній пресі Північного Лівобережжя 1920–25 рр. Особлива увага приділяється еволюції комуністичної пропаганди в цьому питанні, зміні поглядів партійної преси та переходу антирелігійної пропаганди з практичної площини до більш абстрактної ідеологічної риторики. З'ясовано, що антирелігійна пропаганда в періодичній пресі Північного Лівобережжя 1920–25 рр. мала різний характер та, з плином часу, еволюціонувала. Протягом 1920–25 рр. антирелігійна пропаганда на сторінках комуністичної преси Північного Лівобережжя пройшла шлях від практичного спрямування, а саме критики церкви через прагнення вилучити церковні цінності на користь держави, до критики фундаментальних принципів релігії та її основних догм з позицій комуністичної ідеології.

Мета полягає у дослідженні та аналізі антирелігійної пропаганди, що присутня у радянській пресі 1920–25 рр. на території Північного Лівобережжя.

Наукова новизна полягає в тому, що на основі здійсненого аналізу історичних джерел, а саме радянської періодичної преси періоду 1920–25 рр., що друкувалась на території сучасних Полтавської, Сумської та Чернігівської областей, був здійснений аналіз антирелігійної пропаганди як складової частини радянської ідеологічної доктрини того часу. Проаналізовані основні підходи радянської пропаганди до питання церкви та релігії, їх ролі в новому радянському суспільстві. Простежена еволюція поглядів радянської преси до релігійного питання, та зміна основних пропагандистських установок.

Висновки. В ході аналізу встановлено, що в періодичній радянській пресі 1920–25 рр. була досить активно представлена антирелігійна пропаганда. Проте в різні роки вона мала різний характер та слугувала різним цілям. Якщо в період з 1920 по 1922 рік пропаганда, направлена проти церкви була лише частиною державної пропагандистської кампанії з агітації за наповнення бюджету за рахунок пожертв матеріальних цінностей населенням. В цьому плані церкву критикували за небажання віддавати матеріальні багатства радянській владі. То вже з 1923 р. місцева партійна преса Північного Лівобережжя починає критикувати релігію та церкву з позицій марксистсько-ленінської ідеології та піддавати сумніву основні церковні догмати.

Ключові слова: пропаганда, СРСР, марксизм, ленінізм, релігія, церква, преса

Цитування: Мозговий, О. (2026). Антирелігійна пропаганда в радянській пресі Північного Лівобережжя 1920–25 років. *Консенсус*, 1, 66–74. <https://doi.org/10.3110/consensus/2026-01/066-074>

URL: <https://www.konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/213>

* аспірант кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту Філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Глухів, Україна. E-mail: alexmozghovyi@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2883-9460>

Постановка проблеми. Важливим елементом сучасної української історичної науки є дослідження радянської комуністичної пропаганди. Оскільки це була одна з найбільш важливих складових частин радянського режиму. Пропаганда слугувала одним з основних інструментів поширення марксистсько-ленінської ідеології, підтримки лояльності населення та виправдання будь-яких дій та рішень радянської влади.

В цьому плані важливо звернути увагу на антирелігійну комуністичну пропаганду, що здійснювалась радянською владою. Оскільки вона виступала одним з основних елементів комуністичної ідеології загалом та радянської пропаганди зокрема. Дослідження антирелігійної пропаганди, зокрема на сторінках радянської преси, дозволяє більш широко зрозуміти бачення радянським режимом комуністичного суспільства, його майбутнього розвитку та складових елементів, а також зрозуміти те, які частини суспільства радянська влада прагнула викоринити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання комуністичної пропаганди в СРСР є об'єктом досліджень як зарубіжних, так і українських науковців. Серед західних дослідників комуністичної пропаганди в СРСР слід виділити таких науковців як Г. Лассвелл¹, Е. Мікієвич², Е. Пратканіс та Е. Аронсон³, які є визнаними фахівцями в цьому питанні та здійснили вагомий вклад в аналіз проблематики радянської пропаганди. Серед українських науковців питанням радянської пропаганди займаються такі дослідники як Б.М. Костів⁴, С.В. Маркова⁵, О.С. Мозговий⁶, А.П. Гриценко⁷, В.С. Прокопчук та О.А. Чумаченко⁸. Безпосередньо питання антирелігійної пропаганди в радянській державній системі в своїх роботах торкались О.І. Бублик⁹ та О.В. Вовк¹⁰.

¹ Lasswell H.D. The Strategy of Soviet Propaganda. *The Defense of the Free World*, 1951. Vol. 24, No. 2. P. 66–78.

² Mickiewicz, E. The Modernization of Party Propaganda in the USSR. *Slavic Review*, Vol. 30 (Issue 2), 1971. P. 257–276.

³ Pratkanis, A.R., & Arronson, E. Age of propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion. University of California, 2001. 316 p.

⁴ Костів М.Б. Регіональна преса УСРР як інструмент комуністичної пропаганди на Чернігівщині (1929–1933): дис... доктора філософії. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2021.

⁵ Маркова С. Суспільно-політичні зміни в українському селі у контексті формування комуністичної системи (1917–1933 рр.): дис... доктора історичних наук. Кам'янець-Подільський, 2015. 534 с.

⁶ Мозговий О.С. Ідеологічна основа використання преси як складової комуністичної пропаганди в СРСР. *Консенсус*. 2024. № 1. С. 105–114.

⁷ Прокопчук В.С., Гриценко А.П. Мистецтво відбитку: радянська пропаганда в епоху застою через призму творчості. *Актуальні питання у сучасній науці*: журнал. 2024. № 3 (21). С. 1179–1191.

⁸ Прокопчук В.С., Гриценко А.П., Чумаченко О.А. Зображення «образу ворога» через радянську пропагандистську сатиру та карикатуру в 1953–1985 рр. на прикладах журналу «Перець». *Актуальні питання у сучасній науці*: журнал. 2024. № 2 (20). С. 890–901.

⁹ Бублик О.І. Релігійна складова радянської ідеології як фактор впливу на суспільство. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2020. № 6. С. 109–116.

¹⁰ Вовк О. Боротьба більшовиків проти церкви й релігії як складова нищення традиційного світогляду українського селянства (1920–ті роки). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Т. 1, № 44. С. 167–171.

Мета. Виходячи з вищесказаного метою статті є, на основі дослідження історичних джерел, а саме радянської періодичної преси періоду 1920–25 рр., що друкувалась на території сучасних Полтавської, Сумської та Чернігівської областей, здійснити аналіз, присутньої на сторінках досліджуваної преси, антирелігійної радянської пропаганди, розкрити її характер та прослідкувати еволюцію.

Виклад основного матеріалу. Перші радянські газети, створенні на території Північного Лівобережжя мало торкались теми церкви, концентруючись на питаннях війни з Польщею та білогвардійськими військами. Тема церкви в перші роки десятиліття була відсунута на далекий задній план оскільки радянська преса мала достатньо ідеологічних ворогів, проти яких вона працювала, та й радянська влада в цей час мала на території Північного Лівобережжя досить хитке становище, тримаючись виключно на военній силі. Але поступове укріплення режиму на українській території, та перетворення Лівобережжя на тилловий для радянських військ регіон призвело до поступового посилення комуністичної пропаганди в місцевій радянській пресі, зокрема в питанні церкви¹¹.

Вперше серйозна антирелігійна пропаганда постає на сторінках газети «Відомості». В № 403 газети «Відомості» від 19 лютого 1922 р. пропаганда підіймає питання того, де взяти золото для фінансування допомоги голодним регіонам. В статті «Церква і ті, що помирають» православна церква піддається критиці за те, що доки на Поволжі голодують майже один мільйон дітей, місцева церква зберігає в сховищах золото, яке могло б допомогти перемогти голод¹². В іншій статті цього ж номеру «Де золото для порятунку тих, що голодують» дається відповідь на це питання – відібрати у православної церкви. В цій, доволі широкій статті, пересічному читачеві пояснюють, що за багато століть церква накопичила величезний обсяг різних матеріальних цінностей які можна використати для боротьби з голодом. Наводяться приклади з минулого, коли правителі використовували церковні багатства для власних цілей, зокрема, наводяться приклади Візантії та Австрії. Комуністична преса навіть звертається до християнської віри та моралі, щодо того, що допомогти постраждалим від голоду є виправданим з точки зору християнства. І останній аргумент, що наводиться в статті, те, що церковні багатства й так належать робітникам та селянам, оскільки церква здобула їх шляхом обкрадання населення¹³. В наступних випусках, для підкріплення ефекту, в статтях під загальною назвою «До вилучення церковних цінностей» наводяться слова начебто християнина записані в листах, який закликає громадськість підтримати реквізицію церковного майна на користь партії для боротьби з голодом. В статті знову присутнє звернення до

¹¹ Бублик О.І. Релігійна складова радянської ідеології як фактор впливу на суспільство. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2020. № 6. С. 109–116; Вовк О. Боротьба більшовиків проти церкви й релігії як складова нищення традиційного світогляду українського селянства (1920–ті роки). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Т. 1, № 44. С. 167–171.

¹² *Известия*. 1922. 19 лют. № 403.

¹³ Там само.

релігійної моралі¹⁴. Пропаганда намагається перевести питання в русло загальнолюдських цінностей та співчуття, максимально зменшуючи роль партії. Голосом місцевої преси насаджується думка, що справа саме в голоді. Відповідно, вилучити церковні цінності є правильним рішенням незалежно від того, хто перебуває при владі. А листи вірян допомагають партії стверджувати, що це є вимушена міра, і що самі віряни є ініціаторами цієї ідеї¹⁵. Окрім звернень вірян, для підкріплення ефекту, газета «Відомості» публікує звернення червоноармійців та робітників з приводу конфіскації цінностей. В № 429 присутня стаття, в якій йдеться про те, що місцевий Роменський гарнізон Червоної армії видав дві резолюції на підтримку вилучення церковних цінностей. В цих резолюціях йдеться про те, що це є нормальна практика на всіх територіях, контрольованих більшовиками, що червоноармійців дивує, чому місцева влада не почала робити це раніше, адже це потрібно для допомоги постраждалим від голоду. Після цього, в статті урочисто проголошується, що тепер робота з вилучення церковних цінностей розпочнеться і на Роменщині, що місцеве населення раде вітати таку ініціативу, адже це все заради порятунку життів населення півдня та сходу України¹⁶. В № 431 вже опублікований текст резолюції місцевих робітників, які, зважаючи на складну економічну обстановку, підтримують ініціативу з вилучення церковних цінностей та використання їх в соціальних цілях. А саме, місцевий робітничий комітет, разом з місцевими партійними осередками пропонують обмінювати золото на хліб закордоном. Важливим елементом цієї резолюції є те, що в її текст вписано, що її прийняли робітники відразу декількох місцевих заводів. Тим самим, демонструється загальна підтримка з боку місцевих робітників подібних акцій¹⁷. В 1923 р. антирелігійна пропаганда продовжилась і навіть вийшла на новий рівень. Тепер партійна преса не намагається замаскувати антицерковну риторику під потребу вилучення цінностей для боротьби з голодом. В газеті «Влада Праці», наприклад, з'являються колонки з такими назвами як «Антирелігійний рух» та «Антирелігійна пропаганда»¹⁸. В них подається інформація, направлена на формування негативного образу релігійних установ, та вихваляння ігнорування релігійних свят та заходів. У № 44, в статті «Антирелігійна пропаганда» розповідається про освітні заходи місцевої влади Роменщини на селі, на яких селянам пояснювали, що релігія є вигадкою людей, як і всі релігійні символи та обряди. В статті стверджується, що селян зацікавила ця тема і вони висловили бажання бути присутніми на інших таких заходах. В той час, як місцева евангельська громада була обурена та почала вести свою агітацію на підтримку віри. Загалом, партійна пропаганда залишилась задоволена результатом

¹⁴ *Известия*. 1922. 31 бер. № 419; *Известия*. 1922. 7 квіт. № 422.

¹⁵ *Червоний Юнак*. 1922. 11 квіт. № 3.

¹⁶ *Известия*. 1922. 10 трав. № 429.

¹⁷ *Известия*. 1922. 14 трав. № 431.

¹⁸ *Влада Праці*. 1923. 17 квіт. № 44.

та наприкінці статті підсумувала все словами «Селянин правди – безбожник»¹⁹. В колонці «Антирелігійний рух» цього ж номеру газети, преса вихваляє робітників Полтави та Одеси, які під час святкування Пасхи залишилися працювати ігноруючи релігійне свято²⁰. В газеті «Правда Прилукини», згадуючи про розстріл робітничої демонстрації 22 січня 1905 р., партійна преса не забуває згадати й про церкву, як одного з головних союзників режиму в боротьбі з робітниками. В статті «Попи за царя, капіталістів і проти робітників» преса звинувачує церкву в підтримці царського режиму під час розстрілу робітників в Петербурзі. Зазначається, що сам російський імператор завжди говорив про церкву, як про свого відданого союзника, а свою монархію називав «православною»²¹. В наступних статтях цього ж номеру, а саме «Священний синод вірно служить», «Єзуїтський підхід», «Рекламують царські добродетності», пропаганда продовжує звинувачувати церкву в підтримці придушення робітничого руху та розправи над робітничими активістами в часи Революції 1905 р., зображуючи царську владу як реакційний релігійний режим, який в усьому опирався на підтримку священнослужителів²².

В газеті «Червоний юнак», під загальним заголовком «Релігія є дурман для народу, лише знанням його знищимо» подається серія статей, яка висміює християнські свята та традиції у формі віршів та колядок. В першу чергу під критику потрапило святкування Різдва. В статті «Наше Різдво» стверджується, що традиційне українське святкування Різдва суперечить ідеалам комуністичного способу життя та включає алкоголізм, переїдання, гулянки, а за ними пожежі та різні злочини²³. Стаття активно агітує за відмову від такого святкування, натомість, пропонує святкувати його в комуністичних установах: клубах та осередках комуністичних організацій.

В статті «Комсомольська кутя», також, ведеться агітація за колективне святкування різдвяних свят. Стверджується, що старі традиції є «індивідуалістськими», а радянська людина має бути «колективістською». Тому комсомольці мають святкувати Різдво в колективі своїх товаришів, при цьому наповнивши святкування новим змістом, який би не мав релігійного підтексту²⁴. Очевидно, що в цей час, в 1924 р., антирелігійна пропаганда виходить на новий рівень, та закликає не просто боротися з церквою, як з оплотом старого режиму та буржуазії, а ставлячи під сумнів основні релігійні догми та заперечуючи християнську теологію. Помітно, що, в контексті комуністичних організацій, таких як Комсомол та Комітети незаможних селян, в яких були найбільш ідейні комуністи, починається пропаганда атеїзму та заперечення віри в Бога, що є частиною вже

---

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само.

²¹ *Правда Прилукини*. 1923. 23 січ. № 5.

²² Там само.

²³ *Червоний Юнак*. 1924. 6 січ. № 16.

²⁴ Там само.

комуністичної ідеології. Яскравий приклад цього: № 87 газети «Червоний Стяг» від 17 квітня 1924 р., третя сторінка якого присвячена антипасхальній пропаганді. Читача тут відразу зустрічає великий заголовок: «Проти релігії, проти поповського дурману, проти святих пасх». В тексті нижче наводиться цитата В. Леніна, яка проголошує, що релігія є лише інструментом духовного гніту та експлуатації народу, адже вона пропагує смирення та терпіння, дає надію на краще, загробне життя та вчить не виступати проти експлуататорів, а лише покійно прийняти свою долю, відкинувши ідею прийняттого рівня життя²⁵. Єдиним виходом перемогти релігійну пропаганду, згідно з тезою В. Леніна, є перехід робітників та селян від віри в релігійні забобони до віри в соціалізм. Що є, своєрідним, звільненням рабів з рабства релігійного туману та віри в краще загробне життя²⁶.

Наступна стаття «Дамо відсіч темним силам» закликає народні маси брати участь в антирелігійній кампанії та відвідувати антирелігійні семінари. В статті наголошується на тому, що партія прагне до кращого життя на землі, підтримує здобутки науки та звільнення людей від експлуатації, в той час, як духовенство дає народу марні надії на винагороду після смерті, воно є ворогом земного життя та науки й прагне лише допомогти керівному класу утримувати владу у своїх руках²⁷. В третій статті «Ворог іде» наголошується на тому, що в дні святкування Великодня необхідно максимально ігнорувати всі церковні традиції та обряди, адже вони служать лише на користь особистого збагачення священників, які в ці дні будуть ходити по хатах та збирати пожертви. А також, для алкоголіків та продавців самогону. В статті йде заклик до селян проявити соціальну солідарність та активізм, підтримавши місцеву владу в антирелігійній кампанії, яка ще є й кампанією по боротьбі з алкоголізмом²⁸. В наступному, № 88, в статті «Християнська Пасха» пропаганда активно та нещадно критикує вже християнську теологію, ставлячи під сумнів церковне вчення та правдивість історії про смерть та воскресіння Ісуса Христа. В статті партійна пропаганда намагається пояснити природу християнських обрядів та традицій через історію та етнологію, зробивши наголос на еволюційному характері християнського вчення. А саме на тому, що багато речей в християнстві, зокрема воскресіння, походять з давніх часів та вірувань первісних народів. Особливий акцент робиться на запозиченнях з юдаїзму та традиційних вірувань індоевропейських народів. Підкріплюється це все гаслом «Наука та знання розбивають тухле яйце релігії»²⁹. Така риторика партійної преси свідчить про те, що радянська влада та пропаганда вже відчували себе досить впевнено в 1924 р., щоб перейти від критики церкви як інституту, до критики підвалин, на яких трималась християнська релігія, оскільки атеїзм є одним з найважливіших стовпів

²⁵ *Красное Знамя*. 1924. 17 квіт. № 87.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само.

²⁹ *Красное Знамя*. 1924. 18 квіт. № 88.

комуністичної ідеології, достатньо революційний на той час, щоб спочатку не говорити про заборону релігії відкрито, а лише тоді, коли більшовики вже достатньо міцно тримали владу. Вже в 1925 р. коментуючи свято Пасхи сумська партійна газета «Плуг і Молот» відкрито проголошує у своєму заголовку: «Взагалі – ніколи, взагалі – ніде, і зокрема тисяча дев'яносто двадцять чотири роки та юв день тому, в Єрусалимі НИХТО НЕ ВОСКРЕС»³⁰. Тут основний догмат християнства, про воскресіння Христа, піддається нищівній критиці. В статті «Казки про воскресіння Христа» партійна пропаганда використовує наукові факти для критики релігії. Стверджується, що воскресіння є частиною багатьох релігій та вірувань, з яких воно було запозичене в християнство, а наукових доказів жодного факту воскресіння – немає. Підкреслюється, що сліпа віра священикам, як сказано в статті – «попам», є шкідливим явищем, яке заважає побудові комуністичного суспільства. Адже церква – один з форпостів експлуатації селянства³¹. Поряд з цією статтею присутнє також коротке художнє оповідання «Пасха Христова», що є рідкісним явищем в цей час. Сюжет оповідання направлений на продовження формування в читачів соціального антагонізму до церкви. Адже сюжет розповідає про часи гетьмана Павла Скоропадського та німецької окупації України в 1918 р. Тут священики підтримують жорстоку політику гетьмана та німців, в той час, як більшовики заступаються за селянство³². Таким чином, знову простежується лінія церква – за експлуататорів, більшовики – за селян.

Висновки. Таким чином, антирелігійна пропаганда на сторінках радянської преси Північного Лівобережжя 1920–25 рр. за короткий проміжок часу пройшла значний еволюційний шлях. Якщо в перші роки десятиліття антирелігійна пропаганда була лише частиною кампанії зі збору матеріальних цінностей для потреб держави. А сама церква піддавалась критиці переважно через небажання віддавати своє майно на користь радянської влади. В цей час партійна пропаганда майже не критикувала церкву як суспільний інститут, торкаючись лише необхідності конфіскації церковного майна. Але вже з 1923 р. риторика партійної пропаганди в цьому плані радикально міняється. Антирелігійна пропаганда посилюється в сторону критики релігії, основних релігійних догм та заперечення надприродних сил із позицій марксистсько-ленінської ідеології. Це є свідченням не лише посилення позицій радянської влади на території Північного Лівобережжя та укріплення тут радянського режиму, але й про початок кампанії з розправи над внутрішніми ворогами після усунення загрози з боку Польщі та білогвардійських військ.

REFERENCES

Bublyk, O. (2020). *Religiina skladova radianskoi ideologii yak faktor vplyvu na suspilstvo*[Religious

³⁰ *Плуг і Молот*. 1925. 19 квіт. № 89.

³¹ Там само.

³² Там само.

- component of Soviet ideology as a factor influencing society]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, (6), 109–116. [in Ukrainian].
- Hrytsenko, A. & Mozghoyvi, O. (2023). Intehratsiia komunistychnoi propahandy v systemu osvity SRSR v 1920-kh rokakh: istoryko-politolohichni aspekt [Integration of communistpropaganda in the USSR education system in the 1920s: a historical and political aspect]. *Sumskyi istoryko-arkhivnyy zhurnal*, (41), 5–13. [in Ukrainian].
- Kostiv, B. (2015). *Rehionalna presa USRR yak instrument komunistychnoi propahandy na Chernihivshchyni (1929–1933)* [The regional press of the USSR as a tool of communist propaganda in Chernihiv region (1929–1933)]. (Doctor's thesis). Zaporizkyi natsionalnyi universytet. [in Ukrainian].
- Lasswel, H. (1951). The Strategy of Soviet Propaganda. *The Defense of the Free World*, Vol. 24 (No. 2), 66–78 [in English].
- Markova, S. (2015). *Suspilno-politychni zminy v ukrainskomu seli u konteksti formuvannia komunistychnoi systemy (1917–1933 rr.)* [Socio-political changes in the Ukrainian countryside in the context of the formation of the communist system (1917–1933)]. (Doctor's thesis). Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka. [in Ukrainian].
- Mickiewicz, E. (1971). The Modernization of Party Propaganda in the USSR. *Slavic Review*, Vol. 30 (Issue 2), 257–276 [in Polish].
- Mozghoyvi, O. (2024). Ideolohichna osnova vykorystannia presy yak skladovoi komunistychnoi propahandy v SRSR [The Ideological Basis of Using the Press as a Component of Communist Propaganda in the USSR]. *Konsensus*, 1, 105–114 [in Ukrainian].
- Pratkanis, A.R., & Arronson, E. (2001). *Age of propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion*. Univercity of California [in English].
- Prokopchuk, V.S., Hrytsenko, A.P., & Chumachenko, O.A. (2024). Zobrazhennia «obrazu voroha» cherez radiansku propahandystsku satyru ta karykaturu v 1953–1985 rr. na prykladakh zhurnalu «Perets» [Image of «enemy image» through soviet propaganda satire and caricature in 1953–1985. On the examples of magazine «Perets»]. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi*, 2, 890–901 [in Ukrainian].
- Prokopchuk, V., & Hrytsenko, A. (2024). Mystetstvo vidbytku: radianska propahanda v epokhu zastoii cherez pryzmu tvorchosti [The Art of the Print: Soviet Propaganda in the Era of Stagnation through the Prism of Creativity]. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi*, 3 (21). [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-1179-1191](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-1179-1191) [in Ukrainian].
- Vovk, O. (2015). *Borotba bilshovyktiv proty tserkvy y relihii yak skladova nyschennia tradytsiinoho svitohliadu ukrainskoho selianstva (1920-ti roky)* [Fight of Bolsheviks against a church and religion as component of eliminations of traditional world view of the Ukrainian peasantry (1920th)]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 1 (44), 167–171 [in Ukrainian].

Отримано 16.02.2026

Отримано в доопрацьованому вигляді 26.02.2026

Прийнято до друку 01.03.2026

Submitted 16.02.2026

Received in revised form 26.02.2026

Accepted for publication 01.03.2026